

پیشگفتار

فروپاشی نظام دوقطبی، انقلاب در فناوری ارتباطات و اطلاعات و پیشرفتهایی که ضرورتاً در زمینه فناوری تسلیحاتی در دهه ۱۹۹۰ صورت گرفت، ساختار سیاسی جوامع و رفتار سیاسی حکومتها را به طور جدی دستخوش تحولات ژرفی کرد و شرایطی را برای ایالات متحده امریکا فراهم کرد تا به تنهایی در سرنوشت سیاسی و نظامی جامعه جهانی نقش تعیین کننده‌ای داشته باشد؛ ضمن اینکه حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ (۲۰ شهریور ۱۳۸۰) موقعیت مناسب‌تری را برای بازیگری یکجانبه امریکا در صحنه جهانی فراهم نمود.^(۱) جنگ افغانستان و ایالات متحده امریکا و انگلستان با عراق، بدون مجوز سازمان ملل متحد و اشغال این کشور در آوریل ۲۰۰۳ (اسفند ۱۳۸۱)، با استفاده از پیشرفته‌ترین و مخرب‌ترین سلاحها شرایط جدید به وجود آمده در روابط سیاسی و فعالیتهای نظامی کشورها را به نمایش گذاشت. مداخله‌گرایی یکجانبه نظامی امریکا، افزایش مستمر و فوق‌العاده اعتبار و نقش نظامیان، گسترش جهانی پیشرفته‌ترین سلاحهای هسته‌ای و شیمیایی و به طور کلی، چگونگی استفاده از قدرت نظامی در بحرانهای بین‌المللی در رفع اختلافات سیاسی، شرایط نظام بین‌المللی و وضعیت روابط کشورها را در دوره قبل از جنگ جهانی اول تداعی می‌کند. بر اساس آمار موجود جنگ ایالات متحده امریکا با افغانستان حدود ۱ میلیارد دلار در روز برای امریکا هزینه داشته است.^(۲) هزینه‌های نظامی در سال ۲۰۰۰ را حدود ۷۹۸ میلیارد دلار تخمین می‌زنند، که بیشترین آن متعلق به دو کشور امریکا و روسیه می‌باشد.^(۳) هر دو کشور، به‌ویژه امریکا، پس از حادثه ۱۱ سپتامبر با توجیه ضرورت مقابله با تروریسم بر بودجه نظامی خود به نحو قابل توجهی افزوده‌اند و به

پیروی از آنها، بسیاری از کشورهای دیگر مسئله تروریسم را به عنوان نیروهای پنهانی و شبکه‌ای و راحکومتی بهانه‌ای برای افزایش بودجه نظامی خود قرار داده‌اند. در واقع از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ تاکنون، هم شاهد افزایش هزینه‌های نظامی و طرح و تولید سلاح‌های جدید برای جنگ‌های آینده هستیم و هم با طرح نظریات سیاسی و رویکردهای نظامی که عمدتاً محافل تحقیقاتی و شخصیت‌های نظامی امریکایی مطرح کرده‌اند روبه‌رویم. در سال‌های اخیر موضوع حاکم بر مباحث نظری جهانی بحث بر سر تغییرات ساختاری در عرصه‌های مختلف سیاسی، دفاعی و فرهنگی بوده است. «فراثئوری»^۱ های متعددی نظریات «دانیل بل»^۲، پدر نظریه جامعه صنعتی^(۴)، را به عرصه‌های مختلف اجتماعی تعمیم داده‌اند و یا بر فرمول‌بندی‌های جدید «جامعه شبکه‌ای»^۳ پیدایش شرایط اجتماعی جدیدی را تأیید کرده‌اند.^(۵) در واقع در دهه ۱۹۹۰ پدیده‌های مختلفی به پدیده‌های جدیدی تبدیل شده‌اند که از نظر ساختاری با نوع قدیمی آن متفاوت‌اند. در عرصه جنگ نیز، متأثر از انقلاب در فناوری تسلیحاتی و ارتباطی نظریات متعددی مطرح شده است.

موضع‌گیری دونالد رامسفلد وزیر دفاع امریکا یکی از آخرین نظریاتی است که درباره جنگ مطرح شده است. او معتقد است برخلاف گذشته که دشمنان مشخص بودند، امروزه با دولتهای شبکه‌ای، یعنی دشمنان ناآشنا و تهدیدات نامعلوم و ناگهانی روبه‌رو هستیم، بدین دلیل ایالات متحده ملزم است در شیوه‌های تفکر و برنامه‌ریزی خود تغییراتی صورت دهد؛ یعنی رویکرد جدیدی را که بر مبنای توانمندی است جایگزین استراتژی کهنه و مبتنی بر تهدید کند. این رویکرد به نوشته رامسفلد به جای تمرکز بر عامل و منشأ تهدید بیشتر بر چگونگی تهدید و آنچه برای دفاع و مقاومت در برابر این تهدیدات لازم است می‌پردازد.^(۶) بر اساس نظریات رامسفلد می‌توان نتیجه گرفت که ویژگی اصلی جنگ‌های جدید برخلاف

---

1. post theory

2. Daniel Bell

3. network society

جنگهای توده‌ای - چریکی، که بر جلب حمایت مردم و تسخیر قلبها متکی است، هویت‌سازی به منظور افزایش قدرت سیاسی است. جنگ امریکا با عراق و اشغال این کشور نمونه بارز این ادعاست.

در هر حال، با توجه به دگرگونیهای بنیادی در فناوری تسلیحاتی و تحول مفاهیم نظامی، به‌ویژه تعاریف جدید در مورد جنگ و استراتژی، و متحول شدن نقش سازمانهای بین‌المللی و اتحادیه‌های نظامی و نیز با توجه به تغییر در رفتار و برخورد سیاسی و نظامی جهان گستر امریکا نسبت به مسائل جهانی، بر آن شدیم تا مطالب کتاب *مسائل نظامی و استراتژیک معاصر را بازنگری کرده*، آن را با رخدادهای نظامی و سیاسی دهه ۱۹۹۰ و دو سال اول قرن بیست و یکم هماهنگ کنیم؛ با امید به اینکه هم پاسخگوی نیازهای جدید آموزشی دانشجویان رشته‌های نظامی، تاریخ، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل باشد و هم مورد استفاده پژوهشگران مسائل نظامی قرار گیرد.

چون دسترسی به همکار محترم آقای دکتر جلیل روشندل به دلیل مهاجرتشان به امریکا امکان‌پذیر نبود، لذا حدود ۱۳۰ صفحه از مطالب مربوط به ایشان در اثر قبلی (فصل اول از بخش اول، فصل سوم از بخش دوم، فصل هفتم و هشتم از بخش سوم همراه با پانوشتها) کاملاً حذف شده و مطالب جدیدی به کتاب افزوده شده است.

کتاب حاضر در پنج بخش و دوازده فصل نوشته شده است. بخش اول، متشکل از دو فصل است. در فصل اول، تعاریف، دیدگاهها و آموزه‌های مختلف جنگ بررسی می‌شود. از آنجا که استراتژی نظامی غالباً در زمان جنگ تدوین می‌شود و در واقع با آن عجین شده است، در فصل دوم، انواع استراتژیها را با تأکید بر استراتژی زمینی، دریایی و هوایی شرح می‌دهیم؛ ضمن اینکه در این فصل آموزه‌های استراتژی هسته‌ای و سیر تکاملی آن از انحصار کامل اتمی امریکا تا ظهور دیگر قدرتهای اتمی و نیز تحول نظریه‌های بازدارندگی و اشکال گوناگون آن تا فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بررسی می‌گردد.

در بخش دوم کتاب، دستاوردهای تسلیحاتی شامل سلاحهای هسته‌ای -

هیدروژنی، انواع تسلیحات استراتژیک و شیمیایی به تفکیک شرح داده شده‌اند، قسمت دوم همین بخش به اهمیت و اهداف کسب اطلاع اختصاص دارد و نقش جاسوسی برای طرح و اجرای استراتژی و موفقیت در جنگها بررسی شده است.

بخش سوم در سه فصل نگاهی کوتاه دارد به روند مطالعه و تحقیق مسائل نظامی پس از جنگ جهانی دوم و درباره شرایط پیدایش و تکامل پدیده‌هایی چون نظامی‌گری، مجتمع‌های نظامی - صنعتی و نظام میلیتاریستی جهانی بحث می‌شود.

بخش چهارم به بررسی چگونگی تأسیس و عملکرد پیمانهای همکاری نظامی و دلایل انحلال و فعالیت آنها، تنها یکی از این پیمانها یعنی پیمان آتلانتیک شمالی و توسعه آن به سوی شرق می‌پردازد.

آخرین بخش کتاب به مهار و تحدید جنگها در قلمرو ابزار و ادوات نظامی اختصاص دارد. در فصل دهم، ضمن ارائه چهارچوبی مفهومی از خلع سلاح و کنترل تسلیحات، اهداف و اشکال آن را بررسی می‌کنیم و در فصل یازدهم، به سازمان ملل متحد به مثابه نهادی بین‌المللی در دستیابی به اهداف خلع سلاح و کنترل تسلیحات با توجه به ساختار آن و توانایی عملی که دارد می‌پردازیم؛ هر چند این سازمان در خلع سلاح عراق و پیشگیری از حمله امریکا به این کشور، کارایی خود را مطابق منشور سازمان ملل و عملکرد موفقیت‌آمیز و نیم‌قرنی خود از دست داد. در آخرین فصل از بخش پنجم، قراردادهایی که تا پایان ۲۰۰۲ در زمینه ممنوعیت یا محدودیت تسلیحاتی و آزمایشهای هسته‌ای در سطح بین‌المللی به امضا رسیده و آثاری که فروپاشی نظام دوقطبی بر روند صلح جهانی بر جا گذاشته است، بررسی می‌شود.

در پایان وظیفه خود می‌دانم از همکاران فرزانه که در بازنگری کتاب حاضر، اینجانب را یاری داده‌اند و نیز از کارکنان سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) که بی‌دریغ در ویراستاری و چاپ این کتاب زحمات زیادی را متحمل شده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

سید علیرضا ازغندی

استاد علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

منابع و یادداشتها

۱. برای مطالعه حادّه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ رجوع کنید به: چامسکی، نوام؛ یازده سپتامبر از زبان نوام چامسکی؛ ترجمه بنیاد فرهنگی - پژوهشی غرب‌شناسی؛ تهران: سروش، ۱۳۸۱ و سجادپور، کاظم؛ «۱۱ سپتامبر و چالشهای سیاست خارجی ایران»، فصلنامه سیاست خارجی؛ س ۱۵، ش ۴، زمستان ۱۳۸۰.
2. Dhanapala, J.; *UN Undersecretary-General for Disarmament Affairs, Speech before the Arms Control Association*; 22 Jan. 2002, p. 4.
3. *Sipri Yearbook 2002*; Oxford: Oxford University Press, 2002, chapter 6.
4. Bell, D.; *The Coming of Post-Industrial Society*; New York: Basic Book, 1976.
5. Castells, M.; *The Information Age: The Rise of Network Society*; Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1990.
۶. رامسفلد، دونالد اچ.؛ «دگرگونی نظامی»، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی؛ ترجمه علی پورقلی؛ سال نهم، ش ۳۰، بهار ۱۳۸۱، ص ۷۱-۸۵.